

- **שם המחקר :** כוונות לטיפול באח/ות עם מוגבלות שכלית-התפתחותית: תרומתם של גורמים אישיים, משפחתיים וחברתיים
- **שנה :** 2025
- **סוג מחקר :** תזה
- **מס' קטלוגי :** 890-724-2024
- **שמות החוקרים:** נועה פולאק סיגון, בהנחיית : ד"ר יעל קרני ויזל
- **רשות המחקר:** אוניברסיטת בר אילן

תקציר מנהלים

מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

רקע ומטרות המחקר

אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה) מתמודדים על לקות קוגניטיבית וקשיים ניכרים בהתנהגות מסתגלת, ועל כן נזקקים לעזרת הזולת בתפקודי היום-יום לאורך חייהם. במרבית המקרים, ההורים הם אלו שיספקו את צרכיהם הרבים והמשתנים של ילדים עם המש"ה. בכדי להקל על ההורים, אחים/יות (להלן: אחים) לאנשים עם מש"ה נוטים לא אחת, ולעיתים כבר מילדותם, למלא תפקידים טיפוליים שלעיתים אינם תואמים את גילם, תופעה המוכרת בספרות כ"פרנטיפיקציה"; לעיתים קרובות תפקידים אלו נמשכים גם בעתיד, והאחים נוטים לקחת על עצמם אפילו יותר תפקידים.

בעשורים האחרונים עולה תוחלת חייהם של אנשים עם מש"ה בהתמדה, וכיום רבים מהם צפויים להמשיך לחיות שנים רבות לאחר הזדקנות הוריהם, ואף לאחר פטירתם. מציאות זו מעלה ביתר שאת את סוגיית הטיפול באדם עם המוגבלות לאחר לכת ההורים – סוגיה שהחלה להיחקר רק בשנים האחרונות. אותם אחים עשויים להיתפס כמועמדים "טבעיים" לקחת על עצמם את תפקיד הטיפול באחיהם בעתיד לאור אותם תפקידים שסיפקו עוד בילדותם. אולם, הכוונות העתידיות של אחים ליטול על עצמם תפקידי טיפול נחקרו באופן ראשוני בלבד.

לאור זאת, מטרתו של המחקר הינה לבחון כיצד תורמים גורמים אישיים (פרנטיפיקציה, מסוגלות עצמית, בריאות נפשית), משפחתיים (קשר בין אחים) וחברתיים (תמיכה חברתית נתפסת) לדיווח האחים על כוונות טיפול עתידיות. המחקר התבסס על מודל הבגרות המוקדמת של Burton (2007).

שיטת המחקר

המחקר הינו מחקר חתך כמותי. הוא בוצע לאחר אישור ועדת האתיקה של בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן, ובכדי להפיצו לקהל יעד רחב התקבל גם אישור הפצת השאלונים מהמשרד לשירותים חברתיים. גיוס המשתתפים נערך בשיטת "כדור שלג", תחילה הופצו השאלונים ברשתות החברתיות, ובמקביל הופצו בקרב מוסדות וארגונים המספקים שירות למשפחות עם בן משפחה עם מש"ה. חשוב לציין כי הליך גיוס המשתתפים היה מאתגר מכיוון שקשה להגיע לאוכלוסייה זו; הסיבה לכך נעוצה בעובדה שאוכלוסיית היעד הינה אחים שהינם טרם המטפלים העיקריים באחיהם עם המש"ה, לרוב הוריהם עדיין בחיים וכשירים לבצע תפקידים

אלה. על כן, ההורים הם הקבוצה המוכרת על ידי הלשכות החברתיות ובאותם ארגונים, לכן הגיוס היה עקיף – על החוקרת היה להגיע אל אותה אוכלוסייה דרך ההורים. חשוב לציין כי עמותת "בית איזי שפירא" סייעה רבות בהפצת המחקר בקרב כל המשפחות המקבלות שירותים במסגרתה. משתתפי המחקר: 97 בוגרים צעירים, גברים ונשים, דוברי עברית, בגילאי 18-50, אשר הינם אחים לאנשים עם משי"ה והם עדיין אינם מטפלים העיקריים.

בשלב ניתוח הנתונים, ראשית בוצעו מבחנים שנועדו לפלח את האוכלוסייה על פי קריטריוני הרקע שנשאלו בתחילת השאלונים באמצעות השאלון הדמוגרפי. בהמשך, החוקרת בחנה האם כל משתנה במחקר נמצא כתורם לכוונות טיפול עתידיות. לאחר שלב זה, נבחנה תמונה מורכבת יותר באמצעות מודל רגרסיה היררכית, אשר מטרתה לראות תרומה ייחודית והדרגתית של משתני המחקר להסבר כוונות טיפול עתידיות, מעבר למה שכבר הוסבר בשלב הקודם שפורט לעיל. לבסוף, החוקרת בחנה האם קשר בין האחים יתווך את הקשר בין הפרנטיפיקציה לבין כוונות טיפול עתידיות.

ממצאי המחקר

בבחינת ההשערות של קשרים ישירים בין משתני המחקר עלו הממצאים הבאים: השערת המחקר הראשונה עסקה בשני ממדי הפרנטיפיקציה (פרנטיפיקציה מונחית הורים ופרנטיפיקציה מונחית אחים) בשני אופנים. ראשית, שוער כי יימצא קשר שלילי בין פרנטיפיקציה מונחית הורים (להלן פמ"ה) לבין כוונות טיפול עתידיות: ככל שרמות הפמ"ה גבוהות יותר, כך כוונות הטיפול העתידיות באח יהיו נמוכות יותר. באשר להשערת הקשר בין פרנטיפיקציה מונחית אחים (להלן פמ"א) ובין כוונות טיפול עתידיות, לא שוער כיוון, לאור היעדר ספרות מחקרית. השערה זו לא אוששה במחקר הנוכחי. השערת המחקר השנייה גרסה כי יימצא קשר חיובי בין יתרונות נתפסים מפרנטיפיקציה לבין כוונות טיפול עתידיות, כך שכלל שהאחים ידווחו על תפיסת יתרונות מהפרנטיפיקציה, כך כוונות הטיפול העתידיות באח עם המש"ה יהיו גבוהות יותר. השערה זו אוששה במחקר הנוכחי. השערת המחקר השלישית גרסה כי יימצא קשר חיובי בין מסוגלות עצמית לבין כוונות טיפול עתידיות, כך שכלל שאחים ידווחו על מסוגלות עצמית גבוהה יותר, כך כוונות הטיפול העתידיות באח עם מש"ה יהיו גבוהות יותר. השערה זו לא אוששה במחקר הנוכחי. השערת המחקר הרביעית גרסה כי יימצא קשר חיובי בין בריאות נפשית של האחים לבין כוונות טיפול עתידיות, כך שכלל שהאח ידווח על בריאות נפשית גבוהה יותר, כך כוונות הטיפול העתידיות באח עם המש"ה יהיו גבוהות יותר. השערה זו אוששה במחקר הנוכחי. השערת המחקר החמישית גרסה כי יימצא קשר חיובי בין ממדי קשר בין אחים (קרבה, דחיקה עצמית לשוליים ודאגה) לבין כוונות טיפול עתידיות, כך שכלל שידווח על קשר חיובי וחזק בין אחים, המאופיין בקרבה, דחיקה עצמית לשוליים ודאגה לאח עם המש"ה, כך כוונות הטיפול העתידיות יהיו גבוהות יותר. בהתאם, ההשערה גרסה כי יימצא קשר שלילי בין ממדי קשר בין אחים קנאה ועימות לבין כוונות טיפול עתידיות, כך שכלל שידווח על רמות גבוהות של קנאה ועימות (כלומר, קשר שלילי בין אחים), כך כוונות הטיפול העתידיות באח יהיו נמוכות יותר. השערה זו אוששה באופן חלקי במחקר הנוכחי. נמצא קשר חיובי בין ממד הקרבה בין אחים לבין כוונות טיפול עתידיות (קשר כזה לא נמצא בממדי דחיקה עצמית לשוליים ודאגה), ונמצא קשר שלילי בין ממדי קנאה ועימות לבין כוונות טיפול עתידיות.

השערת המחקר השישית גרסה כי ימצא קשר חיובי בין תמיכה חברתית נתפסת של האחים לבין כוונות טיפול עתידיות, כך שכלל שהאח ידווח על תמיכה חברתית נתפסת רבה יותר, כך כוונות הטיפול העתידיות באח יהיו גבוהות יותר. השערה זו אוששה במחקר הנוכחי. השערת המחקר השביעית, הנוגעת למשתני הרקע של האחים עם ההתפתחות התקינה, גרסה כי ימצא קשר בין מגדר, גיל, סדר לידה וקרבה גיאוגרפית של אחים לאנשים עם מש"ה לבין כוונות טיפול עתידיות באח, כך שנשים יציגו יותר כוונות טיפול עתידיות בהשוואה לגברים, וכך גם בכורים לעומת אחים במיקום אחר ואחים מבוגרים בהשוואה לצעירים, ולבסוף, אחים המתגוררים קרוב יותר לעומת אחים מרוחקים גאוגרפית. השערה זו לא אוששה במחקר הנוכחי.

המחקר בחן גם קשרים מורכבים יותר בין משתני המחקר. אחת ממטרות המחקר המרכזיות הייתה לבחון את תרומתם המשולבת של משתנים אישיים, משפחתיים וחברתיים לכוונות טיפול עתידיות של אחים לאחיהם עם המש"ה. לאור מטרה זו, השערת המחקר השמינית הציעה לבחון מודל רב משתני לניבוי כוונות טיפול עתידיות. במודל נלקחו בחשבון משתני הרקע שלהם הייתה חשיבות תיאורטית ומשתני המחקר שנמצאו בקורלציות עם כוונות טיפול עתידיות. המודל מצא כי יתרונות נתפסים מהפרנטיפיקציה מנבאים כוונות טיפול עתידיות, אולם כאשר התווספו ממדי הקשר בין האחים, נראה כי הממדים קרבה ועימות נמצאו בקשר חזק יותר עם כוונות טיפול עתידיות.

השערת המחקר התשיעית גרסה כי קשר בין אחים יתווך את הקשר בין פרנטיפיקציה לבין כוונות טיפול עתידיות. השערה זו אוששה במחקר הנוכחי. נמצא כי ממד הקרבה בין האחים תיווך באופן מלא בין שני מדדי הפרנטיפיקציה: פמ"ה ויתרונות נתפסים מפרנטיפיקציה, לבין כוונות טיפול עתידיות.

דיון

ממצאי המחקר מצביעים על תרומתם של גורמים אישיים, משפחתיים וחברתיים של אחים לאנשים עם מש"ה לדיווח של אותם אחים על כוונות טיפול עתידיות. באופן ספציפי, עולה מהמחקר כי יש מקום רב לתפיסה חיובית וראיית היתרונות מהפרנטיפיקציה, ובייחוד החשיבות של קשר קרוב בין אחים לדיווח על כוונות טיפול עתידיות. ייחודו של המחקר הנוכחי הוא בהדגמת המנגנון המתווך של תחושת הקרבה במודל כמותי, המאפשר להבין לעומק את התנאים שבהם מדדי פרנטיפיקציה תורמים לכוונות טיפול עתידיות. ברמה התיאורטית, למחקר תרומה בהבנת יחסי אחים ובתפקידם בנסיבות חיים ייחודיות. ברמה היישומית, תוצאות המחקר מזהות ומצביעות על צרכים של אוכלוסייה ייחודית זו, ובעזרתן ניתן ללמוד אילו גורמים יש לחזק, ובנוסף להקים מענים טיפוליים מבעוד מועד למען האחים.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)